HIDRONYMIA MEDIEVALIA EUROPEA. OBSERVATIONS ON THE TRANSLATION OF EUROPEAN HYDRONYMS, IN TEODOR CORBEA'SDICTIONARY – DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE

Adrian Chircu, Assist. Prof., Hab, PhD, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The article focuses on Dictiones latinae cum valachica interpretatione, one of the oldest Romanian dictionaries compiled by Teodor Corbea, a scholar who lived in Transylvania at the end of the 17th century and the beginning of the 18th century.

Teodor Corbea's lexicon is far more comprehensive than other similar works due to its large number of entries but also to their heterogeneity, as the terms belong to various fields such as arts, history, mythology, pedagogy, linguistics, daily life, etc.

The unique encyclopaedic character of Teodor Corbea stands out in the Romanian cultural space although he owes this work to his contemporary, Albert Szenci Molnár, whose dictionary entitled Dictionarium latinovngaricvm Corbea adapted it to the particularities of the Romanian language.

The large number of European hydronyms settlements determined us to carry out a linguistic analysis of how Teodor Corbea created the dictionary entries by translating hydronyms from Latin into Romanian.

Throughout the dictionary, we also noticed the author's desire to share his knowledge of European encyclopaedism with his readers. The inclusion of names of features particular to hydronyms in the dictionary helps us to better understand the endeavor of this Transylvanian writer as well as his broad cultural horizon and extensive linguistic knowledge.

Keywords: Romanian Language, Teodor Corbea, dictionary, European hydronymy, encyclopaedism, diachrony, Middle Ages.

„*...lexiconul este important prin aceea că, dintre cărţile noastre mai vechi, e cea mai bogată în cuvinte diferite...*" (Creţu 1905: 9)

0. Prin această contribuţie, ne propunem să continuăm parcursul nostru onomastic medieval, început acum doi ani (Chircu 2013, 2014a, 2014b, 2014c), urmărind, de astă dată, modul în care Teodor Corbea, învăţat ardelean, călare pe două veacuri (al XVII-lea şi al XVIII-lea), tălmăceşte pre limbă românească, în paginile dicţionarului său (Corbea 2001), unele nume de ape de pe bătrânul continent.

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

0.1. Teodor Corbea este întâiul nostru cărturar care ne oferă prime informaţii asupra hidronimelor europene, pe care încearcă să le adapteze la firea limbii române ori să le explice, în momentul în care tâlcuieşte în limba română dicţionarul clericului reformat maghiar Albert Szenci Molnár, *Dictionarium latinovngaricvm*[1], lucrare lexicografică de căpătâi pentru numeroşi ştiutori de carte din Răsăritul Europei, care întrebuinţau, din ce în ce mai mult, limba latină în diferitele sfere ale vieţii publice.[2]

1. Însemnătatea culturală a acestei lucrări a fost relevată de o seamă de specialişti (Creţu: 1905, Seche: 1966, Gherman 2000-2001, 2004a, 2004b, 2010, 2014), dintre care se detaşează Alin Mihai Gherman, cel mai avizat exeget al operei corbiene.

Filologul clujean consideră că „*le caractère encyclopédique du dictionnaire de Corbea fait de ce texte l'un des plus importants travaux de l'humanisme roumain, écho tardif de l'humanisme européen. Cet humanisme-là, résulte à la suite du contact des lettrés roumains avec la culture occidentale, est, sous maints aspects, insolite à cette époque, provoquant une première grande modification du système culturel antérieur, qui reproduisait, en très large part, les formes de la littérature slavo-byzantine*." (2014: 53).

1.1. Operă reprezentativă pentru întreprinderile culturale din Evul Mediu românesc, dicţionarul lui Teodor Corbea, datorită conţinutului său remarcabil, ne ajută, în varii direcţii, să înţelegem nu doar limba şi lumea dinăuntrul românităţii, ci şi lumea din afara acesteia, pe care eruditii vremii şi-au propus să o cunoască cât mai bine.

Lixiconul corbean reprezintă o mărturie a schimbărilor majore din spaţiul cultural românesc, în care sunt reperate diverse iniţiative ce se înscriu în preocupările intelectuale ale vremii. „*În spiritul programului umanist şi baroc, limbile vernaculare, în cazul de faţă limba română, intră prin acea «ianua linguarum», poartă a limbilor care este limba latină în accesibilitatea mediilor erudite şi academice europene. Crearea de dicţionare bilingve şi multilingve*[3]*, în cadrul cărora lexicul limbii române este echivalat cu lexicul limbii latine în special, contribuie la constituirea unui amplu dialog intercultural european*." (Pop et alii 2007: 325-326)

1.2. Elaborarea acestui dicţionar a presupus, fără îndoială, un susţinut efort cărturăresc din partea autorului, care s-a documentat temeinic, înainte de a purcede la tălmăcirea cuvintelor din multiple domenii. Aşadar, Teodor Corbea trebuie să fi avut o vastă cultură, care să-l ajute la înţelegerea anumitor aspecte, căci nu e vorba doar de echivalarea informaţiei din dicţionarul lui Albert Szenci Molnár, ci şi de o filtrare a acesteia.

1.3. Părăsind aceste consideraţii introductive asupra rolului şi a locului pe care-l ocupă în peisajul cultural românesc opera acestui „*ciocoiu, şcheau, varvar şi plin de răotate*" (Gherman 2010: 47), ne vom apleca asupra hidronimelor europene prezente între scoarţele dicţionarului, care ne permit nu numai o analiză a enciclopedismului, ci şi o descriere a unor vechi stadii de

[1] Pentru unele concordanţe sau clarificări, am consultat ediţia din 1604.
[2] Ioan-Aurel Pop (2014: 41) observă că „*odată cu zorile modernităţii şi cu reluarea legăturilor constante ale românilor cu latinitatea şi cu lumea occidentală în general, slavonismul cultural cu toate aspectele sale pare tot mai mult ca un corp străin care se cuvenea eliminat.*"
[3] Pe lângă acest dicţionar, vezi şi DVL, LCLV, LM.

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

limbă, care ne ajută să observăm cum a evoluat limba română. Aşadar, discuţiile noastre vor viza diverse aspecte de ordin lingvistic, pornind de la onomastică şi încheind cu cele de ordin gramatical.

1.4. Punctul de plecare al analizei l-au constituit anumiţi termeni-cheie, care au facilitat o mai bună excerptare a materialului faptic, şi anume ***apă***, ***aleşteu***, ***fântână***, ***gârlă***, ***izvor***, ***lac***, ***pârâu***, ***râu***, care apar, în filele lexiconului, fie singuri, fie însoţiţi de determinanţi nominali (substantive şi adjective), în special cu înţeles locativ.[4] Alteori, cei doi termeni coexistă în intrările de dicţionar (*Ænus:**râu***, ***gârlă*** a Țării Nemțești, p. 20).

2. Pentru o mai bună înţelegere a aspectelor pe care le vom discuta, vom insera în paginile studiului inventarul de nume de ape pe care l-am întrebuinţat, pentru analiza faptelor de limbă:

ALEŞTEU - Acherusia: un aleșteu al Campaniei, p. 10; **Alphion:** aleșteul al căruia apă vărsatul îl spală, p. 32; **Ambra:** un aleșteu în Vindeliția, p. 35; **Amsanctus:** un aleșteu în miljocul Italiei a căruia apă iaste peritoare și bolnăvitoare, p. 38; **Averna:** un aleșteu în ținutul Campaniei, pre care i-au zâs poeticii a fi poarta iadului, p. 64; **Benacus:** un aleșteu mare în Țara Italiei, p. 72;**Bistonis:** un aleșteu și ținut în **T**hrația, p. 75;**Camarina:** un aleșteu și oraș în Sițiliia, p. 84;**Cocanicus:** aleșteu de la Sițiliia**,** p. 110;**Cyminnus:** un aleșteu în Hetruriia**,** p. 142;**Fucinus:** aleșteu în Țara Italiei, p. 212;**Geloum:** aleșteu de la Sițiliia, p. 217;**Larius:** un aleșteu în marginea Țării Italienești, p. 280;**Lemanus:** aleșteu mare de la Ghineva între Franția și Helveția, p. 283;**Lerna:** aleșteu nu departe de Argus, p. 284;**Lucrinus:** un aleșteu în Campaniia, p. 292;**Pheaneus:** aleșteu arcadienesc, a căruia apă noaptea îi iaste păgubicioasă, zâoa foarte bună, p. 380;**Sicandus:** un aleșteu pă pământul **t**hessalienesc, în care lăcuiesc broaște multe, p. 468;**Stymphalus:** un aleșteu în Arcadiia, p. 487;**Thrsymenus:** aleșteu al Țării Italiei, p. 515.

APĂ - *Æ*sarus: apă a Țării ceii Mari Grecești, p. 21; **Allia:** apă a Italiei care cură în **Ty**beris, p. 31; **Amathus:** apă curătoare lângă orașul Pilos, p. 34; **Anienis:** apă curătoare a Țării Italiei, p. 42; **Duria:** oraș șpaniolesc și un râu; apă curătoare, p. 171; **Isara:** apă curgătoare frâncească, p. 272; **Istula:** apă în căpătâiul **R**henusului, p. 273; **Ladon:** apă curgătoare a Arcadiei, p. 278; **Lelantus:** apă curgătoare în ostrovul Eubeas, p. 283; **Liger:** apă curgătoare frâncească, p. 287; **Liparis:** apă curgătoare în Țiliția, p. 288; **Lycormas:** apă curgătoare de la *Æ*tholiia, p. 294; **Matrona:** apă curgătoare galienească, p. 303; **Mœnus:** apă curgătoare a Țării Nemțești care desparte în doao părți Francofurtumul, apoi la Mogunția curge în **R**enus, p. 313; **Mosa:** apă curgătoare belghienească, p. 317; **Oaxis:** apă curgătoare în ostrovul Creta, p. 335; **Œagarus:** apă curgătoare în **T**rația, p. 341; **Scipiodæ:** apă curgătoare în Brabanția, p. 456; **Seqanna:** apă curgătoare frâncească, care de la [Gallia] Belghica curge prin Paris, p. 464; **Sperchius:** apă curgătoare thessalienească, p. 478; **Strymon,-onis:** o apă curgătoare care desparte **T**rația de Machiedoniia, p. 486.

FÂNTÂNĂ – Acidalius:o fântână în Beoția, care o au svințit dumnezăoaiei Vineri, p. 10; **Aganippe**: o fântână în Boeția, p. 23; **Agno**: o fântână în Arcadiia, p. 25; **Alyssos**: o fântână în

[4] Am lăsat deoparte situaţiile în care nu avem repere spaţiale (de pildă, **Olyras:** nume de gârlă, p. 344; **Aponus:** o fântână cu apa caldă sau izvor, p. 47). Alteori, Teodor Corbea se mulţumeşte cu echivalarea (**Danubius**: Dunărea, p. 145, scris Dănărea).

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

Arcadiia, a căriia apă împuțuciunea și mușcarea vindecă, cea de câine, p. 33; **Anxor**: oraș și, lângă dâns, fântână în Italiia, p. 46; **Castalius**: o fântână în muntele Parnasului, p. 90; **Clitorius**: fântână de la Arcadiia, din care cine bea nu pohteaşte vinul, p. 108; **Clitumnus**: fântână a Țărei Italiei în ținutul Umbriei, din care, vitele, deaca beau, peste tot să înălbăsc, p. 108; **Delphusa**: o fântână vestită în orașul Delfi, p. 151; **Derce**: o fântână vestită în Țara Șpaniolească, p. 154; **Dirce**: o fântână în Boeției; iarăș: o fămeaie, p. 158; **Dircæna, g.f.** o fântână bună în Hișpaniia, p. 158; **Gastromantia, g.f.** o fântână în **A**chaiia, p. 216; **Hippocreme, g.f.** o fântână în Beoției, p. 234; **Larine, g.f.** o fântână vestită în Attica, p. **Latine, g.f.** o fântână vestită în Attica, p. 281; **Libethrus, g.m.** o fântână în Machiedoniia muzelor sfințită, p. 286; **Pirene, g.f.** numele unii fântâni în Țara Grecească supt numele Acrocorinthus, p. 385; **Psalmathe, g.f.** fântână lângă orașul Thebas, p. 414; **Sebethus, g.m.** o fântână la Neapolis în Țara Italiei, p. 459.

GÂRLĂ - *Æ*nus: râu, gârlă a Țărei Nemțești, p. 20; **Agræ:** gârlă a Arcadiei, p. 25; **Almo:** o gârlă în care popii dumnezăoaiei Țibeles unealtele au spălat, p. 32; **Durius:** un izvor sau gârlă în Hișpaniia, p. 171; **Formio,-onis:** gârlă de la Istriia, p. 209; **Garumna:** gârlă a Țărei Frâncești, p. 216;**Gela:** gârlă în Sițiliia, p. 217;**Gerrus:** gârlă în Sțithiia, p. 219;**Halæsus:** gârlă în Sițiliia, p. 226;**Haleacmon:** gârlă în Machiedoniia, p. 227;**Hebrus:** gârlă a **T**rației, p. 228;**Helorus:** gârlă sițilienească, p. 230;**Ilisus:** gârlă în Atica, p. 243;**Inachus:** împăratul arghivuseanilor; iarăș; gârlă în Achaiia, p. 249;**Ismenus:** gârlă în Scoției, p. 272;**Liris:** gârlă în Campaniia, p. 288; **Lissus:** gârlă trațienească, p. 288; **Lyncestis:** gârlă în Machiedoniia de care omul să îmbată ca de vin, p. 294; **Macra:** gârlă în Țara Italiei, p. 296; **Menus:** gârlă a Țărei Nemțești, care pă lângă **F**rancfurt cură la Mogunției în Rhodus [sic!], p. 307; **Metaurum:** gârlă a Țărei Italienești în ținutul Umbriei, p. 309; **Mincius:** gârlă a Țărei Italienești, p. 311; **Minio,-nis:** gârlă tusțienească, p. 311; **Minius:** gârlă în Hișpaniia, p. 311; **Morgus:** gârlă care să rumpe în Padus, p. 316; **Mosella:** gârlă a Țărei Nemțești, care la Confluenția cură în **R**enus, p. 317; **Nar,-aris:** gârlă a Țărei Italienești, p. 321; **Naron:** gârlă a Țărei Nemțăști, într-alt nume Narenta, p. 323; **Nauportus:** gârlă istrienească; **item**: un oraș, p. 324; **Nicer,-cri:** gârlă lângă Haidelberga, p. 327; **Noas:** gârlă **t**rațienească, p. 329; **Novius:** gârlă britanienească, p. 331; **Numicius:** gârlă a Țărei Italieneşti, în care s-au găsit trupul mort al lui Eneas și în care s-au omorât pre sine sora Didei cu numele Anna, p. 332; **Nymphæus:** gârlă în Italiia, p. 334; **Obrinca:** gârla Mosella, p. 337; **Œnus:** gârlă a Țărei Nemțești, care din ținutul **T**iroli curgând, la Passa să rumpe în Dunăre, p. 342; **Orcus:** întunearec iedesc, Pluto cel din iad; iarăș: apă iadească; iarăș: gârlă în **T**hessaliia, p. 348; **Oroates:** gârlă campanienească, p. 349; **Padus:** gârlă în Țara Italiei, p. 353; **Palæscamander:** gârlă în Thrațiia, p. 354; **Pantaces:** gârlă în Samus, p. 357; **Pantagias:** gârlă siți[li]enească, p. 357; **Parma:** pavăză tătărască; iarăș: un oraș italienesc și o gârlă, p. 360; **Peneus:** gârlă **t**hessalienească la muntele Ossa, p. 366;**Permessus:** gârlă beoțienească lângă Helicon, p. 373; **Phœnix:** iarăș: gârlă **t**hessalienească, p. 382; **Pinarus:** gârlă țiliținească, p. 384; **Pisaurus:** gârlă a Țărei Italienești care să rumpe în mare la Pisaurum, p. 385; **Plemmyrium:** gârlă sițilienească, p. 388; **Pyramus:** gârlă țiliținească; iarăș: numele unui **t**ânăr de la Vavilon, p. 418; **Rha vulgo Edel:** gârlă sarma[țienească], p. 439; **Rha:** gârlă sarmațienească, lângă care creaște iarba rhabarbarum,p. 439;**Rhenum, R**henus; iarăș: gârlă a Țărei Italienești la Banoniia, p. 440;

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

Rhenus: gârlă frâncească au fost din-ceput, acum de amândoao părțile vecinimile neamții biruiescu și lăcuiesc; orașuri mari lângă aceasta sânt aceastea: Basilea, Arghentina, Spira, Vormația, Mogunția, Confluența, Coloniia Agripina, p. 440; **Rubicon:** gârlă a Țărei Italienești, care între Ravena și Ariminum curge în Marea Vinețienească, p. 443; **Rubricatum:** gârlă hișpanienească, p. 443; **Rusa:** gârlă helvețienească, p. 445; **Sagra:** gârlă a Țărei Elinești, aproape de orașul Croton, p. 447; **Sagrus:** gârlă a Țărei Italienești care dăsparte pă ferentanuseani de pelignuseani, p. 447; **Sala:** gârlă sacsonienească, p. 448; **Salia:** gârlă hișpanienecă, p. 448; **Sanga:** numele unui om; iarăș: al unii gârle de la Hișpaniia, p. 450; **Sapis:** gârlă italienească, p. 451; **Sarnus:** gârlă italienească în țânutul Epițenului, p. 452; **Savo:** gârlă în hotarul Campaniei, p. 454; **Scaldis:** gârlă belghienească, p. 454; **Schœnos:** oraș boețienesc; iarăș: gârlă în Athica, p. 456; **Stura:** gârlă în Țara Italiei, p. 487; **Suevus:** gârlă în Țara Nemțască, p. 493; **Sybaris:** un oraș în Țara Grecească cea Mare; **item**; o gârlă lângă acest oraș, p. 500; **Symætus:** gârlă în Sițiliia, p. 501; **Tamara:** oraș britanienesc; **item**: o gârlă hișpanienească, p. 504; **Tamarus:** gârlă în Britaniia, p. 504; **Tanager sive Tanagrus** gârlă italienească între Calabriia și Campaniia, p. 504; **Tanais:** gârlă mare a Sțithiei, care desparte Europa de Asiia, p. 504; **Tanarus:** gârlă care din muntele Peninus curge în Padus, p. 504; **Tearus:** gârlă în **T**hrațiia, p. 506; **Terias:** gârlă sițilienească, p. 509; **Tiberinus:** fiiul lui Capetus, craiul albanuseanilor; **item**: gârla **T**iberisul, p. 516; **Tiberis:** gârlă vestită a Țării Italiei care curge prin **R**oma, p. 516; **Tiberius:** o gârlă care răsare din muntele Hemus, p. 516; **Tibiscus:** gârla Țărei Ungurești cu numele **T**isa, p. 516; **Ticinus:** gârlă în Țara Italiei, lângă Mediolanum, p. 516; **Tifernus:** gârlă a Țării Italienești, p. 517; **Timavus:** o gârlă aproape de Acvilea, p. 517; **Trebia:** gârlă a Țării Italienești, lângă Plațenția; **item**: un oraș în Hișpaniia, p. 523; **Turia:** gârlă hișpanienească supt orașul Saguntum, p. 530; **Turus:** gârlă de la Hișpaniia, p. 530; **Tyberis vide: Tiberis:** gârlă din Țara Italiei, p. 531; **vaca:** oraș al Numidiei; **item**: gârlă în Lusitaniia, p. 532; **Varus:** gârlă care Țara Italiia de Galliia Narbonisască o desparte, p. 535; **Ufen vulgo Fanto:** gârlă în Țara Italiei; **item**: numele unui hătnogi în războiul lui **T**urnus, p. 541; **Viadras:** gârlă silesienească, p. 541; **Vistula cui et Justula:** gârlă care Țara Nemțască o desparte de Samariia și de la Danța curge în mare, p. 544; **Vulturnus:** vânt de la răsărit; **item**: gârlă în Campaniia, p. 551.

IZVOR - Abis, Abidie et Absus: un izvor care să rupe în Dunăre, p. 4; **Cocytus:** izvor al iadului, p. 110;**Cremera:** izvor al Țării Italienești, p. 136;**crinisus:** i**z**voral Sițiliei, p. 137;**Dorius:** izvor al Lusitaniei, p. 169;**Durius:** un izvor sau gârlă în Hișpaniia, p. 171; **Enipeus:** izvor **t**hessalnesc, p. 181; **Eridanus:** izvor al Țărei Italienești, p. 185; **Eurotas:** izvor la Lațedemon, p. 189; **Imboros:** izvor den ostrovul Samus, p. 244.

LAC - Regillus: un lac în Țara Italiei, p. 432.

RÂU[5] **- Achates:** râu al Sițiliei; iarăș: al unii scumpe pietri și al unui soț al lui Eneas nume, p. 10; **Acirisis:** râu al Italiei, pă care parte s-au numit Țara Grecească cea Mare, p. 10; **Acis,-is, et –idis:** râu al Siliției, care din muntele Etna ca o săgeată să săgeată afară, p. 10; **Acithius:** râu al

[5] Avem o singură ocurență de plural a acestui substantiv (**Alsa:*râuri*** vinețienești, p. 32). De asemenea, am înregistrat și o formă diminutivată (**Celadon:*râușor*** al Arcadiei, p. 93).

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

Siţiliei, p. 10; **Addua:** râu al Insubriei, p. 13; **Adrana:** râu al Hassiei în Ţara Nemţască, p. 16; ***Æas:*** râu al Machidoniei, p. 18; ***Ægos:*** râu al Traţiei, p. 19; ***Ænus:*** râu, gârlă a Ţării Nemţeşti, p. 20; ***Æsis:*** râu al Umbriei în Italiia, p. 21; **Agarus:** râu al Sarmaţiei, p. 24; **Alabus:** râu al Siţiliei, p. 26; **Albis:** râu al Ţării Nemţeşti lângă care Viteherga [sic!] iaste, p. 27; **Albula:** râu al Italiei, care acum îl număsc **T**iberis, p. 28; **Albulates:** râu al Italiei, p. 28; **Alemanus:** râu al rusioseanilor în Ţara Nemţască, p. 29; **Aleus:** râu al Siţiliei şi nume al unui om mare, p. 29; **Alex:** nume al unui râu, p. 29; **Alone sive Alona:** râu al Hişpaniei, p. 32; **Alpheus:** râu lui [sic!] Elis la Arcadiia, p. 32; **Alsa:** râuri vineţieneşti, p. 32; **Alcyacmon:** râu al Machiedoniei, p. 33; **Amasenus:** râu în Siliţiia şi airilea, p. 34; **Amasias:** râu al Ţării Nemţeşti, p. 34; **Amisius:** râu în Ţara Nemţască, p. 36; **Amphysus:** râu al Thessaliei, p. 37; **Anapis:** un râu al Siliţiei încet curător, p. 39; **Anas:** râu al Hişpaniei, p. 39; **Anauros:** râu al **T**hessaliei, p. 40; **Angrus:** râu curători al Ţării **T**oţeşti, p. 42; **Anio:** râu în Ţara Italiei, p. 42; **Apidanos:** râu al Ţării Italiei, p. 47; **Apsus:** râu în Machiedoniia, p. 49; **Araris:** râu al Franţiei, p. 50; **Ararus:** râu al Europei în Ştithiia, p. 50; **Araurius:** râu al Franţiei, p. 50; **Ardiscos:** râu în Ştithiia, p. 52; **Arnus:** râu al Hetruriei lângă Florenţiia în Ţara Italiei, p. 55; **Asopus:** râu al Peloponesului, p. 58; **Athesis:** râu curători din Ţara **T**irolului, în Marea Vineţiei, p. 62; **Bætis:** râu al Ţării Hişapaniei, p. 68; **Bætulo:** râu al Ţării Şpanioleşti, p. 68; **Barniochiius**: râu curători al Peloponesului, p. 70; **Betis:** râu al Hişpaniei, p. 73; **Bycus:** râu al Sarmaţiei în Evropa, p. 79; **Cecina:** râu de la **T**raţiia, p. 93; **Celadon:** râuşor al Arcadiei, p. 93; **Cemelion:** râu al Liguriei, p. 94; **Cenchrius:** râu al Ioniei aproape de Efes, p. 94; **Chrysas,-antis:** râu al Siţiliei, p. 101; **Clanius:** râu în Campaniia, p. 106; **Crustumium:** oraş al Ţării Italieneşti şi râu, p. 138; **Drilon:** râu al Dalmaţiei, p. 170; **Duria:** oraş şpaniolesc şi un râu; apă curătoare, p. 171; **Elorus:** râu şi oraş în Siţiliia, p. 178; **Himera:** râu în Siţiliia, p. 233; **Iberus:** râu hişpanienesc, p. 241; **Imbrosus:** râu în ostrovul Samus, p. 244; **Linternus:** râu al Campaniei, p. 288.

3. Dintru început, semnalăm faptul că Teodor Corbea întrebuinţează mult mai des ***gârlă*** (< bg. *gărlo*) decât ***râu*** (< lat. *rivus*) ori ***apă*** (< lat. *aqua*), ceea poate releva o anumită specializare semantică[6], o oarecare preferinţă sau sugerează nevoia de a varia intrările de dicţionar. Termenii-cheie amintiţi sunt urmaţi fie de un determinant substantival în genitiv (***Ænus:*** râu, gârlă a Ţării Nemţeşti, p. 20), fie de unul în acuzativ (**Nymphæus:** gârlă în Italiia, p. 334), fie de un determinant etnonimic adjectival la cazuri drepte (**Minio,-nis:** gârlă tuşţienească, p. 311), exprimând posesia (**Albulates:** râu al Italiei, p. 28), locul (**Anio:** râu în Ţara Italiei, p. 42) ori proveniența (**Turus:** gârlă de la Hişpaniia, p. 530).

3.1. Interesante ne apar adjectivele etnonimice care însoţesc termenii-cheie amintiţi. Acestea sunt inedite şi relevante pentru încercarea de a le adapta şi adopta în limba română. Astfel, am reperat următorii determinanţi adjectivali, Corbea preferându-i, după cum se poate observa, pe cei în ***-esc*** : **Helorus:** gârlă ***siţilienească,*** p. 230;**Lissus:** gârlă ***traţienească,*** p. 288; **Minio,-nis:** gârlă ***tuşţienească,*** p. 311; **Nauportus:** gârlă ***istrienească***; **item**: un oraş, p. 324; **Novius:** gârlă ***britanienească,*** p. 331; **Oroates:** gârlă ***campanienească,*** p. 349; **Enipeus:** izvor

[6] Vezi, de altfel, DLR 2010: 230, „**gârlă** 1. Braţ al unui râu s. fluviu; 2. P. ext. Apă curgătoare, vale, pârâu, (uneori) râu. 3. (Impropriu, numai la Cantemir). Matca, albia unui râu.”

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

thessalnesc, p. 181; **Pheaneus:** aleşteu ***arcadienesc***, a căruia apă noaptea îi iaste păgubicioasă[7], zâoa foarte bună, p. 380; **Iberus:** râu ***hişpanienesc***, p. 241; **Rhenus:** gârlă ***frâncească*** au fost din-ceput, acum de amândoao părţile vecinimile neamţii biruiescu şi lăcuiesc; oraşuri mari lângă aceasta sânt aceastea: Basilea, Arghentina, Spira, Vormaţiia, Mogunţiia, Confluenţiia, Coloniia Agripina, p. 440; **Rusa:** gârlă ***helveţienească***, p. 445; **Sala:** gârlă ***sacsonienească***, p. 448; **Sapis:** gârlă ***italienească***, p. 451; **Viadras:** gârlă ***silesienească***, p. 541; **Matrona:** apă curgătoare ***galienească***, p. 303).

3.2. În ceea ce priveşte echivalarea denumirilor în limba română, am remarcat, pe lângă oferirea de explicaţii complementare, în vederea unei mai bune situări (**Arnus:** râu al Hetruriei lângă Florenţiia în Ţara Italiei, p. 55), străduinţa lui Teodor Corbea de a păstra denumirea latinească (**Istula:** apă în căpătâiul **R**henusului, p. 273), însă, în unele cazuri, dă şi forme uşor românizate, prin omiterea lui ***h***, de exemplu (**Mosella:** gârlă a Ţării Nemţeşti, care la Confluenţiia cură în ***Renus***, p. 317).

3.3. E de amintit aici şi faptul că învăţatul ardelean preferă, în locul termenului ***lac***, pe ***aleşteu***[8] (< magh. *halastó*‘piscină, heleşteu, lac cu peşti’), mult mai popular, se pare, din moment ce avem o singură ocurenţă pentru cel dintâi.

3.4. De asemenea, pentru o mai bună situare a hidronimului, Teodor Corbea face apel şi la subordonate relative, care au rolul de a lămuri eventualele confuzii ce pot apărea (**Almo:** o gârlă în care popii dumnezăoaiei Ţibeles unealtele au spălat, p. 32; **Morgus:** gârlă care să rumpe în Padus, p. 316; **Tiberius:** o gârlă care răsare din muntele Hemus, p. 516; **Vistula cui et Justula:** gârlă care Ţara Nemţască o desparte de Samariia şi de la Danţca curge în mare, p. 544). În ultimul exemplu, se poate observa omiterea morfemului ***pre***/***pe***, la acuzativ, firească, în epocă, semn că încă se oscila în selectarea acestuia.

3.5. Putem observa ezitări şi în folosirea formei de genitiv a pronumelui ***care***, acesta având, în epocă, în structura sa, amplificativul pronominal (**Amsanctus:*un aleşteu*** *în miljocul Italiei* ***a căruia***[9] ***apă*** iaste peritoare şi bolnăvitoare, p. 38; **Alyssos:** o fântână în Arcadiia, a***căriia*** apă împuţuciunea şi muşcarea vindecă, cea de câine, p. 33; **Alphion:** ***aleşteul al căruia apă*** vărsatul îl spală, p. 32). În cel de-al doilea exemplu, se observă, pe lângă prezenţa amplificativului pronominal, şi forma mai veche a pronumelui relativ, la genitiv (***a căriia***)[10]. Întocmai se întâmplă şi în ceea ce priveşte întrebuinţarea greşită a pronumelui semiindependent ***al***, în ultimul exemplu, acordul făcându-se cu substantivul cel mai apropiat, ceea ce dovedeşte că ezitările actuale nu sunt de dată recentă, ci că dăinuie de câteva secole.

3.6. Comparaţia cu dicţionarul lui Albert Szenci Molnár (1604) scoate la iveală faptul că variaţia sinonimică îi aparţine adesea lui Teodor Corbea, care se îndepărtează astfel de modelul

[7] Precizăm că acest adjectiv este menţionat în DLR XI (2010: 239), însă fără primă atestare.
[8] E interesant faptul că, în foarte multe cazuri, la Albert Szenci Molnár, apare termenul ***tó*** (> rom. dial. Transilvania ***tău***; vezi, de pildă, Frăţilă 1982: 234), care poate fi reperat şi în structura cuvântului maghiar (***halastó***). De exemplu, la învăţatul maghiar, avem **Lemánus**: *az Genevai nagy* ***To****, Francia es Helvetia kózót*, iar, la Corbea, **Lemanus:***aleşteu mare de la Ghineva între Franţiia şi Helveţiia*, p. 283.
[9] Pentru organizarea sintactică a propoziţiilor relative în limba veche, vezi Stan 2013: 70.
[10] De pildă, în veacul al XVI-lea, avem „*...şi iaca o scară stă pre pământ* ***căriia*** *vârvul agiunge la ceriu...*” (PO, 2, p. 95). Vezi şi la Dimitrie Cantemir, contemporanul său: „*…****a căriia*** *nume pre ceşti mai tineri în greşală i-au dus.*” (DC, H, 11, p. 49).

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

său, în ale cărui pagini apare, cu mici excepţii, ***Folyoviz***‘apă curgătoare’ (DLU - **Ibérus**: Hißpaniai *Folyoviz* / DLVI - **Iberus:***râu* hișpanienesc, p. 241; DLU – **Támarus**: *Folyoviz* Britanniaba / DLVI - **Tamarus:***gârlă* în Britaniia, p. 504; DLU – **Isara**: Franciaj *Folyoviz* / DLVI - **Isara:***apă* curgătoare franceasc㠹 p. 272; DLU – **Imbaros**: Samus Szigeti *Folyoviz* / DLVI - **Imbaros:** *izvor* den ostrovul Samus, p. 244).

3.7. În perspectivă morfologică, semnalăm câteva forme curente din epocă, şi anume pluralul în ***–uri*** al substantivului ***oraş*** (**Rhenus:** gârlă franceasc㠹 au fost din-ceput, acum de amândoao părţile vecinimile[11] neamții biruiescu și lăcuiesc; ***orașuri*** mari lângă aceasta sânt aceastea: Basilea, Arghentina, Spira, Vormaţiia, Mogunţiia, Confluenţiia, Coloniia Agripina, p. 440); persistența formei etimologice de singular, persoana a III-a, a auxiliarului ***avea***, la perfectul compus (**Numicius:** gârlă a Țărei Italienești, în care s-***au*** găsit trupul mort al lui Eneas și în care s-***au*** omorât pre sine sora Didei cu numele Anna, p. 332); păstrarea formei etimologice a verbului a ***rupe***[12] (**Morgus:** gârlă care ***sărumpe*** în Padus, p. 316) şi a verbului a ***curge***[13] (**Mosella:** gârlă a Țărei Nemțești, care la Confluenţiia ***cură*** în **R**enus, p. 317), întâlnită și în structura unor derivate (**Angrus:** râu ***curători*** al Țărei **T**oțești, p. 42; **Amathus:** apă ***curătoare*** lângă orașul Pilos, p. 34), însă formele analogice sunt mult mai numeroase (**Tanarus:** gârlă care din muntele Peninus ***curge*** în Padus, p. 504; **Œagarus:** apă ***curgătoare*** în **T**rațiia, p. 341), ceea ce dovedeşte că, în graiul lui Corbea, acestea din urmă începeau să se stabilizeze.

Am constatat oscilaţii şi în ceea ce priveşte forma de genitiv a substantivului ***ţară*** care, în general, apare cu vechea formă ***ţărei*** (**Albis:** râu al ***Țărei*** Nemțești lângă care Viteherga [sic!] iaste, p. 27), dar sunt şi cazuri în care are avem forma mai nouă, ***ţării*** (**Cremera:** izvor al ***Țării*** Italienești, p. 136)

3.7.1. Prezintă interes, pentru epoca în care Teodor Corbea a redactat dicţionarul, şi forma de genitiv a articolului nedefinit ***o*** (**Achates:** râu al Siţiliei; iarăș: al ***unii***[14] scumpe pietri și al unui soț al lui Eneas nume, p. 10) şi a celui demonstrativ ***cea*** (***Æ*sarus:** apă a Țărei ***ceii***[15] Mari Grecești, p. 21).

3.7.2. Oscilaţii întâlnim şi în ceea ce priveşte determinarea/nedeterminarea termenilor-cheie, referitori la ape. De pildă, substantivul ***gârlă*** este, în general, nedeterminat (**Garumna:*gârlă*** a Țărei Frânceşti, p. 216), dar există şi stuaţii în care acesta este determinat nedefinit (**Tiberius:*ogârlă*** care răsare din muntele Hemus, p. 516) ori definit (**Tibiscus:*gârla*** Țărei Ungurești cu numele **T**isa, p. 516), care se explică sintactic. Situaţia este identică şi în cazul substantivului ***aleşteu*** (**Acherusia:*un aleșteu*** al Campaniei, p. 10; **Alphion:** ***aleșteul*** al căruia apă vărsatul îl spală, p. 32; **Cocanicus:** ***aleșteu*** de la Siţiliia**,** p. 110).

3.8.În perspectivă statistică, am observat că, în paginile dicţionarului, termenii-cheie ***râu*** şi ***gârlă*** sunt diferit folosiţi, în sensul că, în prima parte (până la litera I), dominant este termenul

[11]Vezi şi Chircu 2014c: 110.
[12] Lat. ***rumpere*** (Guţu 1983: 1077).
[13] Lat. ***currere*** (Gaffiot 1967: 458).
[14] Frâncu 2009: 43.
[15] Vezi Gheţie 1997: 125 şi Frâncu 2009: 44.

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

râu, iar, în cea de-a doua (după litera I), ***gârlă***, ceea ce sugerează o întrebuinţare preferenţială a termenilor, în perioada de redactare a dicţionarului.

4. Investigarea modului în care eruditul transilvănean a redat, în paginile dicţionarului său, numele de ape ne-a ajutat nu numai să observăm modul în care acesta îşi redactează intrările de dicţionar ori se îndepărtează de Albert Szenci Molnár, ci şi care erau stadiile de evoluţie a unor fapte de limbă, oscilante încă, dar îndreptate spre făgaşul normal.

4.1. Chiar dacă nu oferă întotdeauna repere întru identificarea numelor de ape, Teodor Corbea are meritul de a fi întâiul mare lexicograf al culturii române şi se numără printre cei care au înlesnit accesul la învăţăturile occidentale, pline de înţelepciune şi hrănite din plin de cultura latinească şi de cea grecească. Unic în felul său, cărturarul ardelean nu este un simplu tălmăcitor „*de pă letenie şi ungurie* [...] *în rumîneşte*" (Corbea 2001: 513), ci un slujitor al propăşirii culturale, în veacurile de început ale întoarcerii naţiunii române cu faţa spre Apusul luminat.

BIBLIOGRAPHY:

a) studii şi articole:

Chircu, Adrian (2014a), *Urbes Italicae. Observations on the translation of Italic city names into Romanian words by Teodor Corbea* (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*) / *Urbes Italicae. Observaţii asupra numelor de oraşe italieneşti tâlcuite în vorbe româneşti de către Teodor Corbea* (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*), în Iulian Boldea (coord.), *Identities in Metamorphosis. Literature, Discourse and Multicultural Dialogue,* Târgu-Mureş, Editura Arhipelag XXI Press, p. 20-32.

Chircu, Adrian (2014b), *French Town Names in Old Romanian Writings: Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione/ Nume de oraşe frânceşti în vechi scrieri româneşti: Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* în Iulian Boldea (ed.), *Globalization and Intercultural Dialogue. Multidisciplinary Perspectives*, section *Language and Discourse*, Târgu-Mureş, Arhipelag XXI Press, p. 21-32.

Chircu, Adrian (2014c), *Veche toponimie hişpănească tălmăcită pre limbă rumânească. Apropo de dicţionarul lui Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione / Old Iberic Toponymy in Romanian translation. Apropos of Teodor Corbea's Dictionary, Dictiones latinae cum valachica intrerpretatione*, în Iulian Boldea (coord.), Communication, context, interdisciplinarity, vol. III (*Language and discourse*), Târgu-Mureş, „Petru Maior" University Press, p. 105-112.

Chircu, Adrian (2013), *Toponymia urbana medievalia europea. Observation on the translation of European town names in Teodor Corbea's Dictionary, Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, în Iulian Boldea (coord.), *Studies on literature, discourse and multicultural dialogue. Section Language and discourse,* Târgu-Mureş, Editura Arhipelag XXI, p. 27-38.

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

Creţu, Gr. (1905), *Cel mai vechiu dicţionar latino-românesc de Todor Corbea* (*Manuscript de pe la 1700*), extras, Bucuresci, Tipografia „Voinţa Naţională".

Frăţilă, Vasile (1982), *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara.

Frâncu, Constantin (2009), *Gramatica limbii române vechi* (1521-1780), indice general de Alexandrina Ioniţă, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Gherman, A. M. (2010), *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Gherman, Alin Mihai (2004a), *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Gherman, Alin-Mihai (2004b), *Literatură română din Transilvania între preluminism şi preromantism*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Gherman, Mihai (2000-2001), *Lexicografie şi gramatică în dicţionarul lui Teodor Corbea*, în *Dacoromania*, V-VI, p.161-164.

Gherman, Mihai-Alin (2014), *En marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea,* în *Dacoromania*, XIX, nr. 1, p. 48-59.

Gheţie, Ion (coord.) (1997), *Istoria limbii române literare. Epoca veche*, Bucureşti, Editura Academiei Române. (ILRV)

Pop, Ioan-Aurel (2014), *Locul românilor în Europa - la confluenţa Occidentului latin cu Orientul bizantin*, în *Rostiri Academice Româneşti*, Cluj-Napoca, Editura Eikon.

Pop, Ioan-Aurel et alii (2007), *Istoria Transilvaniei*, vol. II (de la 1541 până la 1711), Cluj-Napoca, Academia Română & Centrul de Studii Transilvane.

Seche, Mircea (1966), *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I (*de la origini pînă la 1880*), Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Stan, Camelia (2013), *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

b)dicţionare şi izvoare:

Cantemir, Dimitrie (1999), *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, vol. I, ediţie îngrijită, studiu introductiv, glosar şi indici de Stela Toma, Bucureşti, Editura Minerva. (DC, H)

Corbea, Teodor (2001), *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ed. Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium. [DLVI]

*** (2008), *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române*, ed. Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române. [DVL]

*** (2010), *Dicţionarul limbii române*, tomul XVI (F-I/Î) şi tomul XI (P-Pogribanie), Bucureşti, Editura Academiei Române. [DLR]

Gaffiot, Félix (1967), *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris, Éditions Hachette. [DILR]

Guţu, G. (1983), *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. [DL-R]

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)

*** (1930), *Il „Lexicon Marsilianum", dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*, ed. Carlo Tagliavini, Bucureşti, Cultura Naţională. [LM]

Kelemen, Béla, Szász, Lőrinc (eds) (2010-2011), *Magyar-Román Szótar/Dicţionar maghiar-român*, vol. I (A-J) şi II (K-ZS), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Maior, Grigore (2001), *Institutiones Linguae Valachicae - Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*, ed. Alin-Mihai Gherman, vol. I-II, Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia. [LCLV]

*** (1968), *Palia de la Orăştie (1581-1582). Text – Facsimile – Indice*, ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române. (PO)

Szenci Molnár, Albert (1604), *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum;Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam*, Noribergae, Procurante Elia Hvterro Germano (ediţie anastatică ulterioară, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990), https://www.google.ro/#q=albert+molnar+dictionarium+latinoungaricum+on+line&tbm=bks [DLU]

BDD-V1590 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:33 UTC)